

Тайылбыр бижик

5 -11 класстарга тыва дыл программаның Тыва Республиканың ниити өөредилгезинин кол (долу эвес) школага тыва дыл талазы –биле күрүне стандарттарынга дүүштүр тургускан.

Кижиниң төрөөн дылы –чүгле ооң иезиниң дылы эвес, ол дылга чугаалап турар бүгү чоннуң дылы. Дыл тускай аймак-сөөк улус, чижээ, нация болурунун база бир кол демдээ болбушаан, бүгү национал культураның үндезини болур. Дылда чоннуң бүгү-ле үнелиг байлаа синниккен. Сайзырангай, хей функциялыг дыл кижилерниң мөзүлүг, чаагай сеткилдиг, келир үеге бүзүрелдиг кылдыр кижизиттинеринге улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш тыва чоннуң, тыва школачыларның кол сорулгазы болза төрөөн дылдың байлаан шингээдип ап, ону камнап, байыдып, аңаа чоргаарланып, янзы-бүрү бокталдырышышкыннардан чайладып, арыг эдилээри болур. Бо сорулганы боттандыраы төрөөн дылды школага чедишкынниг башкылаарындан база улуг хамаарылгалыг.

Оон аңгыда уругнуң кижии бооп хевирлеттинип сайзыраарынга ниити ортумак өөредилге системазында өөредип турар эртемнерниң аразында төрөөн дыл кол черни ээлеп турар. Тыва дыл эртемниң школага өөредилге-кижизидилге талазы-биле ужур-дузазы ооң харылзажылганың эң чепсээ болбушаан, уругларның угаан-медерелин сайзырадыр, оларны долгандыр турар бойдус дугайында билиглер-биле чепсеглээр, ада-өгбениң амыдыралының байлак дуржулгазын ажыглап билиринге чаңчыктырар, тыва улустуң национал культуразын шингээдип алырынга дузалаар социал функциялары-биле тодараттынып турар.

10-11 класстарга тыва дыл эртемниң өөренир чүүлдери

10-11 класстарга тыва дыл өөредириниң бо программаның республикада төрөөн дыл башкылаашкынының ниити байдалын, 9 класс дооскан өөреникчилерниң билиглериниң, мергежилдериниң, чаңчылдарының деннелин сайгарып, оларның шингээдип албайн турар темаларын колдады кирип, чамдык дуржулгалыг башкыларның болгаш методистерниң, дыл эртемденнериниң, 5-9 класстарның өөредилге номнарының, тыва дыл программаның авторларының сүмелеринге, саналдарынга даянып кылган. Программаны (орфографиядан өске темаларны) шуушкак принцип езугаар тургускан.

10-гу класска «Фонетика», «Лексика», «Фразеология», «Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазы», «Морфология» деп темаларны катаптап системажыдар.

10-11 класстарга тыва дылды өөредириниң сорулгалары болгаш өөреникчилерниң билип алыр ужурлуг чүүлдери:

- өөреникчилерниң 5-9 класстарга фонетика, графика, лексика, фразеология, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология болгаш синтаксис), орфография, пунктуация, стилистика талазы-биле алган тодаргай билиглерин улам ханыладып системажыдар;
- шын бижирииниң (орфография) болгаш бижик демдектерин салырының (пунктуация) чаңчылдарын быжыглап автоматчыдар;
- өөреникчилерниң харылзаалыг чугаазын сайзырадырының айтырыгларын улам делгемчидип, чедип алган мергежилдерин, чаңчылдарын быжыглаар;

- өөреникчилерге литературлуг дылдың нормаларын шингээттирер, оларның сөс курлавырын байыдар болгаш чугаа культуразын улам бедик чадаже көдүрер;
- төрөөн дылынга ынак болгаш камныг болурунга кижизидер, ооң байлаан шингээдип алырынга өөреникчилерни хандыкшыдар;
- оларның билиглерни боттары чедип алырынче чүткүлүн деткип, ном болгаш билиглерниң өске-даа үндезиннери-биле хууда ажылдап билиринге чаңчыктырар;
- дыл материалын ажыглап, өөреникчилерниң мөзү-шынар, күш-ажыл, экология болгаш эстетика талазы-биле кижизидилгезин боттандыраар.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Өөрөдилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөрөдилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөрөдилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнер болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.1.178-02).

Программаның ады: Ажылчын программаны А.К.Ойдан-оол, Ш.Ч.Сат, Н.Д.Сувандии оларның 2008 чылда парлатканы “Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы” деп ниити өөрөдилге черлериниң 5-11 класстарынга күрүне стандарты база өөрөдилге программасынга даянып бижээн.

Өөрөдилге номунуң автору ады, үндүргөн чылы: А.К. Ойдан-оол, Б.К.Ондар, К.Б.Доржу, Е.М.Куулар. Тыва дыл. 10-11 класс. Кызыл: ТывНУЧ, 2007.

Немелде литература:

1. Доржу К.Б. Амгы тыва литературлуг дылга мергежилгелер чыындызы. Кызыл: ТывНУЧ, 2003.
2. Доржу М.Д. Бай-Тайгинский говор в системе диалектов тувинского языка. Кызыл: ТывНУЧ, 2002.
3. Кара-оол Л.С. Тыва дылдың практикуму. Студентилерге өөрөдилге ному: Кызыл: ТывКУ, 2011.
4. СалзынмааЕ.Б. Грамматиктиг сайгарылгалар чурumu. Кызыл: ТывКУ, 2004.
5. Сат Ш.Ч. Амгы тыва литературлуг дыл. Фонетика болгаш семасиология, фразеология, морфология. Кызыл: ТывНУЧ, 1980.
6. Сат Ш.Ч. Амгы тыва литературлуг дыл. Синтаксис. Кызыл: ТывНУЧ, 1983.
7. Сат Ш.Ч. Тыва диалектология. Кызыл: ТывНУЧ, 1987.
8. Сувандии Н.Д. Тыва дылдын практикumунга мергежилгелер чыындызы. Кызыл, 2003.
9. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. Кызыл: Республика типографиязы, 2001.

Словарьлар:

1. Древнетюркский словарь. _ Л.: Наука, 1969.
2. Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.
3. Монгуш С.Ч., Ондар Н.А. Юридиктиг терминнерниң орус-тыва словары. Кызыл: ИПК «Эне сөзү», 1997.

4. Монгольско-русский словарь. -М.: Улсынгадаад, Дотоодын Олонхэлний толь бичгийн хэвлэл, 1957.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
6. Ондар Б.К. Краткий словарь гидронимов Тувы. _ Кызыл: ТНУЧ, 1995.
7. Ондар Б.К. Топонимический словарь Тувы. _ Кызыл: ТКИ, 2007.
8. Серенот С.К. Сарыг шажынның тайылбырлыг словары. Кызыл: ИП Ооржак Р.К., 2010.
9. Серенот С.К. Буддизмни тайылбырлыг словары. Кызыл: ИП Ооржак Р.К., 2011.
10. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
11. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К). _ Новосибирск: Наука, 2004
12. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.
13. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
14. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). _ Новосибирск: Наука, 2004
15. Тыва-орус словарь. _ М.: Сов.энциклопедия, 1968.
16. Хертек Я.Ш. Тувинско-русский фразеологический словарь. _ Кызыл: ТКИ, 1975
17. Хертек Я.Ш. Русско-тувинский фразеологический словарь. _ Кызыл, 1976

База ол ышкаш:

- тыва дыл кичээлдеринге тема аайы-биле белеткээн слайдылар;
- тыва дыл кичээлдеринге хереглээр плакаттар;
- аттыг болгаш сюжеттиг чуруктар;
- уругларның билиин хынаарынга белеткээн тест ажылдар.

Өөредилге чылында шактарның хуваалдазы

Шактар саны:

Шупту – 68 шак; неделяда – 2 шак.

Грамматиктиг материалды өөредиринге – 60шак;

Хыналда ажылдар – 4шак;

Чугаа сайзырадылгазынга – 4шак.

№	Кичээлдин темазы.	шагы	Хуусаазы		Тайылбыры
			план	факт	
1	Дыл –харылзажырынын чугула чепсээ.	1	02/09		
2	Тыва дыл-турк дылдарнын бирээзи	1	05/09		
3	Тыва дылдын ниитилел хулээлгелери	1	09/09		
4	Орхон-енисей бижии – түрктөрнүң өгбелери-ниң бижии.	1	12/09		
5	Бижимел тураскаалдарнын хевирлери болгаш жанрлары.	1	22/09		
6	Тыва дылдын диалектилеринин болуктээшкини	1	19/09		
7	Лексика. Сөс. Сөстүң утказы, уткаларынын аразында харылзаалар.	1	23/09		
8	Сөстүң лексиктиг болгаш грамматиктиг уткалары. Сөстүң дорт, доора, көжүргөн утказы	1	26/09		
9	Хыналда ажыл диктант « »	1	30/09		
10	Чангыс болгаш хой уткалыг сөстөр	1	03/10		
11	Сөстөрнүң уткалыг харылзааларынын аайы-биле бөлүктери: омонимнер оон хевирлери.	1	05/10		
12	Синонимнер, оларнын янзылары	1	10/10		
13	Антонимнер	1	14/10		
14	Лексиканы тывылган угунун аайы-биле бөлүктээри. Ниити түрк лексика.	1	19/10		
15	Үлегерлээн лексика. Моол дылдан үлегерлээн сөстөр.	1	24/10		
16	Орус дылдан болгаш орус дылды дамчыштыр үлегерлээн сөстөр.	1	24/10		

17	Лексиканы ажыглалынын аайы-биле бөлүктээри. Ховар ажыглалдын сөстери. Эргижирээн сөстөр.	1	28/10		
18	Неологизмнер. Кызыгаарлыг ажыглалдын сөстери	1	04/11		
19	Хыналда ажыл « <i>Тыва</i> »	1	11/11		
20	Терминер болгаш мергежил сөстери, жаргонизмнер, диалектизмнер.	1	11/11		
21	Онзагай ажыглалдыг сөстөр: табу, эвфемизмнер.	1	18/11		
22	Зачет «Лексика»	1	21/11		
23	Тыва ономастика.	1	21/11		
24	Фразеология. Тыва лексикография.	1	28/11		
25	Ч/с Эдертиг « <i>Тыва кыска</i> »	1	04/12		
26	Фонетика, графика, орфоэпия (шын адалга). Ажык болгаш ажык эвес үннернин бөлүктээшкини (сингармонизм)	1	05/12		
27	Ажык эвес үннернин болуктээшкини	1	09/12		
28	Үннернин каттыжар ниити дурумнери	1	12/12		
29	Ажык эвес үннернин сос иштинге домейлежири (ассимиляция), үннернин чидери болгаш оон туннелдери	1	16/12		
30	Сөс иштинге туружунун аайы-биле үннернин өскерли бээри. Протеза, эпентеза, эпитеза.	1	18/12		
31	Графика. Алфавит.	1	22/12		
32	Кадыг(ь), чымчак (ь)демдектерни хереглээри.	1	10/01		
33	Слог. Тыва дылда слогтуң хевирлери. Ударение.	1	20/01		
34	Орфоэпия (шын адалга), сөстү шын көжүреринин дүрүмү.	1	19/01		
35	Хыналда диктант. « <i>Шанса</i> »	1	13/01		

36	Чартык чылдын хыналда ажылы	1	16/01		
37	Ч/с Эдертиг «	1	20/01		
38	Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгасы. Сөстөрнүн уткалыг кезектери (морфемалар).	1	23/01		
39	Кожумактарның вариантылыг болуру	1	25/01		
40	Дос дугайында билиг,	1	30/01		
41	Хевир тургузар кожумактар, оскертилге кожумактары	1	03/02		
42	Сөс тургузуунга бот ажыл	1	06/02		
43	Сөс чогаадылгасы. Морфологтуг арга.	1	10/02		
44	Синтаксистиг арга.	1	13/02		
45	Хурааңгайлаашкын аргасы.	1	19/02		
46	Сос чогаадылгасынга катаптаашкын	1	20/02		
47	Грамматика. Морфология. Чугаа кезектери..	1	24/02	3.03	
48	Тускай чугаа кезектери. Чүве ады	1	27/02	3.03	
49	Чүве адының бичеледир, чассыдар хевири. Ч.А өскерлир хевирлери-сан, хамаарылга, пажеж.	1	02/03		
50	Демдек ады. Сан ады. Ат орну.	1	05/03		
51	Ч/с Эдертиг «Боо»	1	09/03		
52	Кылыг сөзү. Кылыг созунун залогтары.	1	16/03		
53	Кылыг сөзүнүн видтери.	1	16/03		
54	Причастиелер.	1	19/03		
55	Деепричастиелер.	1	25/03		
56	Наклонениелер.	1	09/04		

57	Болуушкун наклонениези, оон уелери	1	13/04		
58	Дужаал, чопшээрел, даар наклонениелери	1	16/04		
59	Наречие	1	20/04		
60	А торну. Арыннын ат оруннары, айтылганын ат оруннары, айтырыгынын ат оруннары.	1	25/04		
61	Тодаргай ат оруннары, тодаргай эвес ат оруннары	1	27/04		
62	Хыналда диктант «Булут кырынга чорааным»	1	30/04		
63	Частырыглар-биле ажыл. Темалыг зачет Тускай чугаа кезектери.	1	04/05		
64	Ч/с Эдертинг «Ангыр оолдары»	1	09/05		
65	Частырыглар-биле ажыл. Дузалал чугаа кезектери. Эдеринчилер.	1	11/05		
66	Эвилелдер болгаш эвилелзиг сөстөр. Артынчылар.	1	14/05		
67	Аян (алгы) сөзү.	1	18/05		
68	Түңнел кичээл	1	25/05		

Пролуцэравана,
праштэуравана і
закрэслена пачаткі
всёго _____
_____ старонак.

Дырэктар школы:
/Е.В. Ондар/

